

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Doplňující materiál k přednáškám z Teologie Nového zákona

Portrét „historického Pavla“ II – dějiny bádání („Vznik nové perspektivy“)

1. Úvod k přednášce a její cíl:

Vznik „nové perspektivy“ byl v rámci pavlovského bádání přelomovým krokem. Stará paradigma nastavená německým luterským bádáním, jež místy získalo antisemitské rysy, se postupně hroutila zásluhou švédského biblisty K. Stendahla a stále větší pozornost získávalo zasazení apoštola Pavla do kontextu judaismu jeho doby, na čemž měl zásluhu především E. P. Sanders (a v ježíšovském bádání J. Jeremias). Příchodem J. D. G. Dunna a N. T. Wrighta, celosvětově známých osobností, se pohled na apoštola Pavla změnil a kromě jeho epištol byly brány v potaz kontexty helénismu a politické pozadí římské říše. Pavel se tak stal mužem několika světů, což odpovídalo prohlubujícímu se vlivu postmoderny, která zasáhla v nemalé míře život křesťanstva a pestré obrazy „nové perspektivy“ byly badateli přijímány. „Radikálně nová perspektiva“ (M. Zetterholm, M. Nanos, P. Fredriksen, P. Eisenbaum a další) pak „jen“ rozpracovala Pavlovo myšlení a jednání na pozadí materiálů dostupných z doby judaismu II. chrámu.

2. Doporučené online přednášky k tématu apoštol Pavel:

<https://www.youtube.com/watch?v=uo8-cTaCrn4>
<https://www.youtube.com/watch?v=jmMEAZKU2p4>
<https://www.youtube.com/watch?v=1qCUgkr2ohY>
<https://www.youtube.com/watch?v=SyMRyHL2F-A>
<https://www.youtube.com/watch?v=g4vwGGxy8c8>
https://www.youtube.com/watch?v=VQ_3JUms2Bw

3. Doporučená literatura:

* James D. G. Dunn (ed.), *The Cambridge Companion to St. Paul* (Cambridge University Press, Cambridge 2003)

Text přednášky

1. Vznik „nové perspektivy“

Na tyto otázky odpovídá podobně i dílo **Nicholase T. Wrighta** (1948) a **Jamese D. G. Dunna** (1939). Celá *nová perspektiva* staví na tvrzení, že judaismus prvního století nebyl náboženstvím jedinců usilovně „bojujících“ s požadavky Zákona, které jsou postaveny tak, že jsou pro běžného Žida prakticky nenaplnitelné, ale jedná se o společenství smlouvy, jež je založena na Boží milosti. Právě mainstreamový judaismus doby Druhého chrámu zřejmě dobře vnímal, že skrze Boží smlouvu lze žít s Bohem v souladu a Zákon není prostředkem zajišťujícím spásu, ale prostředkem zachování smlouvy s Hospodinem. Dodržování Zákona je proto přiměřenou odpovědí na Boží milost a v centru stojí kolektivní záchrana Izraele skrze smlouvu, nikoli stálé sebezpytující myšlení jedince, který bojuje se

svou myslí, tělem i společností a chce dosáhnout spásy vlastním (enormním) náboženským počínáním. „Skutky spravedlnosti“ tím získávají zcela jiný rozměr. Jsou přirozenou cestou toho, kdo naplňuje Boží smlouvu a věří v Boží zaslíbení.¹

Co apoštola Pavla nejspíše trápilo ve vztahu k judaismu své doby, nebyl koncept vnímání Boží spravedlnosti, ale exkluzivita v otázce spasení, jež se vztahuje výlučně na Židy. Takové pojetí smlouvy a spasení zcela vylučovalo, že by Ježíš mohl být zaslíbený Mesiáš, jenž je naplněním starozákonních zaslíbení spásy pro Židy i pohany.² Překážky ve formě trvání na symbolech etnického privilegia, na obřizce, sobotních zákonech a Mojžíšově zákonu, to jsou dle „nové perspektivy“ právě ony Pavlovy „skutky zákona“, které nesmí bránit církvím z pohanům, jež uvěřili v Krista, v plném přístupu k Bohu. Markantní je to v listu Galatským, kde Pavel „navrací“ Galatské k evangeliu, kterému uvěřili a které žili, a to na základě zkušeností s Duchem Božím (Ga 3,3-5) bez skutků zákona (Ga 2,16). Věřící v Galácii mají svůj Pavlem garantovaný status, který Pavel potvrzuje a stojí stranou takovýchto požadavků (Ga 5,2-6).³

Nová perspektiva, zvláště N. T. Wright, dochází k názoru, že rozdíl ve vnímání požadavků spasení mezi Židy a křesťany prvního století nebyl zdaleka tak odlišný. Obě skupiny věřily, že spasení je založeno na Boží milostivé smlouvě a skutky jsou ovocem víry. Obě komunity věřily, že je nutné sloužit Bohu cele, s čistým svědomím a pohlížely vpřed k Božímu soudu, na němž budou posouzeny činy lidského života a bude vyřčen Boží ortel. V čem se obě skupiny naopak lišily a liší, je postoj k Ježíši Nazaretskému. Zde se Židé drží smlouvy, která se týká toliko jich samotných, obřizky, sobotních a potravních zákonů, halachy. Křesťané naopak věří, že Ježíš Kristus je zaslíbený Mesiáš, který ospravedlnil Boží lid, skrze apoštoly ustanovil církev mezi všemi národy a křesťané patří k Božímu lidu skrze smlouvu Novou, v níž dostačuje víra v Ježíše a řada požadavků smlouvy Staré se tak pro ně stala nadbytečnými. Ospravedlnění pak není uplatňováním slitování nebo popisem, jakým mechanismem je jedinec spasen, ale vyhlášením (deklarací) pro ty, kdo již obdrželi milost a kdo jsou již členy obnovené smluvní komunity. Hlavním tématem, kterým se vyznačuje Pavlova teologie obnoveného Božího lidu, je obnova skrze Ducha, což je obnovené volání ke svatosti. Jedná se o svatost nedefinovanou Tórou, přestože mnohé z Tóry Pavel přebírá. Je to svatost, po jaké volali proroci, svatost jdoucí přímo ze srdce, na níž by pohanské národy měly vidět, kým živý Bůh je.⁴ Dle N. T. Wrighta můžeme Pavlově teologii rozumět nejlépe na pólech okolo Mesiáše a Ducha.⁵

Pavel byl muž tří světů – judaismu, světa řeckého a římského –,⁶ ve kterých se plynule pohyboval, chápal je jako prolínající se, ač vnímal jejich vzájemné vymezení a hodnoty. Dokázal vnímat svět velkoměst, nebál se ho a usiloval o to, aby bylo křesťanství v takovémto prostředí přijímáno. I díky němu se z původně malého galilejského a milenialistického hnutí, jež se týkalo nejprve galilejských vesnic a výhradně judaismu, stalo hnutí velkoměstské, jež překračuje horizont judaismu a zasahuje

¹ WRIGHT. *Paul: In Fresh Perspective*, s. 21-26, 38-39.

² WRIGHT. *Paul: In Fresh Perspective*, s. 108-110.

³ WRIGHT. *Paul: In Fresh Perspective*, s. 111-122.

⁴ WRIGHT. *Paul: In Fresh Perspective*, s. 124.

⁵ WRIGHT. *Paul: In Fresh Perspective*, s. 153.

⁶ WRIGHT. *Paul: In Fresh Perspective*, s. 3-13. Blíže k jednotlivým světům: ZETTERHOLM, M. Paul within Judaism: The State of the Questions. In: NANOS, ZETTERHOLM (eds.). *Paul within Judaism*, s. 31-52. ELLIOTT, Neli. Paul and the Politics of Empire: Problems and Prospects. In: HORSLEY (ed.). *Paul and Politics*, s. 17-39. BAILEY, Kenneth E. *Paul Through Mediterranean Eyes: Cultural Studies in 1 Corinthians*. London: SPCK, 2011. BREYTENBACH, Cilliers (ed.). *Paul's Greco-Roman Context*. Leuven: Peeters, 2016. HORSLEY, Richard. Rhetoric and Empire – and 1 Corinthians. In: HORSLEY, R. (ed.). *Paul and Politics*, s. 72-102. ALBERT HARRIL, J. *Pavel apoštol. Jeho život a odkaz v kontextu Římské říše*. Praha: Mladá fronta, 2015.

pohany. Hledání styčných bodů a patřičné argumentace je tedy pro apoštola Pavla nutností a není mu zjevně cizí. Eschatologické přesvědčení o krátkosti času jej navíc žene vpřed a šance daná světu v příchodu Mesiáše,⁷ která se týká i pohanů, jej ponouká k misii, která vyžaduje univerzalizaci a určitou dejudaizaci jeho poselství. To však rozhodně nevede k závěru, že by se Pavel měl vzdát svého židovství či identity. V době, kdy apoštol Pavel žije, není rodící se křesťanství striktně odděleno od judaismu a sám Pavel se pohybuje v křesťanských domech (1 K 1,11), kde probíhají bohoslužby, ale káže i Židům (Sk 9,29) a pohybuje se v synagogách (Sk 13,5). Pavlovým světem je stále svět judaismu a aktualita mesiášského času, z čehož se rodí jeho zvěst i teologická argumentace. Za své povolání a evangelium je však odpovědný Ježíši Kristu a Bohu Otcí, nikoli lidem (Ga 1,1.10).

J. D. G. Dunn a **N. T. Wright** - bezesporu se dá říci, že *nová perspektiva* přispěla k porozumění judaismu v rámci křesťanství a dialog s judaismem postavila na nových základech. Položila řadu otázek a díky obsáhlým pracím J. D. G. Dunna⁸ a N. T. Wrighta poskytl i řadu odpovědí. Přesto se tázání přenáší dále, na další generaci badatelů a otázkou pak je, zda je možné zkoumat texty apoštola Pavla a jeho osobnost pouze v jednom ze zmiňovaných světů, anebo je nutné zohlednit všechny. Ač se vždy rozlišovala teologie apoštola Pavla pocházející z jeho listů a výpověď Skutků apoštolů o Pavlovi, dnešní bádání má až „eliminační charakter“. Jsou zdrojem striktně historických informací jen Pavlovy listy, anebo i Skutky apoštolů? Právě o Skutcích apoštolů dnes řada badatelů pochybuje. Místo teologické intence a cílech autora se táží po striktně historických informacích, které se místy jeví v rozporu s podáním Pavlových epištol a místy jsou neověřitelné.⁹ Jsou tedy kanonické Skutky apoštolů při studiu Pavlova života a teologie pramenem primárním či „jen“ sekundárním?¹⁰ Je nutné zasadit apoštola Pavla do judaismu své doby a jen tam hledat odpovědi, nebo je možné zkoumat Pavlovo dílo a osobnost z pohledu římského vnímání moci, skrze hodnoty i písemnosti doby helénismu a s užitím měřítek „středozemní kultury“ a řecko-římského kontextu dobového i literárně-rétorického?

Zajímavé je, že „novou perspektivu“ řada badatelů nepřijala a zůstala u klasického, dřívějšího pojetí apoštola Pavla včetně předpokladu, že Židovstvo Ježíšovy a Pavlovy doby bylo zapleteno do tenat legalismu a Pavel proti těmto praktikám a těžkému břemenu Zákona staví pojetí spasení skrze pouhou víru a milost Boží (nikoli z přesného a dokonalého dodržování Zákona, tedy ze „skutků“ Zákona), která je dána křesťanu, jenž žije z Ducha (Ga 3,2.5). Možná je to zapříčiněno způsobem pochopení listu Galatským, ale zřejmě i tím, že se řada interpretů judaismem blíže nezabývá, nepracuje s primárními dobovými prameny z okruhu judaismu a interpretují v rámci křesťanského prostředí, které je ovlivněno dogmatickým vývojem v oblasti křesťanství a pozdními soteriologickými koncepty. Zasazení apoštola Pavla do jeho doby a judaismu znamená nově nahlédnout na apokalyptiku, eschatologii, intertextualitu a interpretaci starozákonních textů, tituly označující Ježíše, rekonstruovat okruhy synagog a charakter „bohobojných“, politické i náboženské poměry a očekávání v Palestině i mimo ni v době římské i v době helénismu, jakož i Pavlův postoj k římské moci a rozmanitým sociálním vrstvám. Vyhnout se nelze ani textům filosofickým, neboť často nelze určit

⁷ WRIGHT. *Paul: In Fresh Perspective*, s. 50-58, 131-153, 157.

⁸ DUNN, James D. G. *The New Perspective on Paul*. Revised edition. Grand Rapids: Eerdmans, 2008. DUNN, J. D. G. *Romans 1-8*. Word Biblical Commentary 38A.; *Romans 9-16*. Word Biblical Commentary 38B. Dallas: Word Books, 1988. Přínosnou kritiku a doplnění J. Dunnových, N. T. Wrightových i E. P. Sandersových postojů provádí M. Nanos, *The Mystery of Romans*, s. 3-20.

⁹ ALBERT HARRIL. *Pavel apoštol*, s. 21-33, zvl. 33.

¹⁰ ALBERT HARRIL. *Pavel apoštol*, s. 45-46.

odkud myšlenka pochází, zda z prostředí judaismu či okolní společnosti prostoupené vlivy klasiků a filosofů. Výraznou pomocí může být bádání v oblasti a období judaismu Druhého chrámu zaměřené na Kumrán, pseudoepigrafy, apokalyptickou literaturu či interpretaci vybraných knih Starého zákona, které postulují vlastní badatelské závěry a komparace.

2. Pozvolný přesun k „radikálně nové perspektivě“

Jak můžeme pozorovat již u badatelů „nové perspektivy“, Nový zákon (či jeho významné části) se začíná číst jako „židovský dokument“, na pozadí judaismu, s ohledem na to, že byl psán Židy, čten Židy, a pohané, kteří se stali křesťany, náleželi často k vnějšímu okruhu synagog či znali Židy z měst, kde žili a působili. Apoštol Pavel se soustředí na „pohanskou otázku“ (ε;ϰηνο; – Ga 2,8), ale například v Římě tak činí v rámci židovského prostředí, kde křesťané z pohanů navštěvují synagogu a mají tedy určitý přístup k Bohu.¹¹ Je motivem jeho apokalyptická eschatologie a krátkost časové perspektivy, nebo přesvědčení o nedostatečnosti zákona pro spasení a nutnost přijmout Ježíše – Krista (pohany i Židy)? Pavel se snaží své církve od důrazu na zákon separovat (Ga 2,15-3,5) a může mít celou řadu motivací, neboť na jedné straně před „judaizujícími (křesťany)“ s důrazem na zákon (obřízku a některá další nařízení) varuje (Ga 3,24-25), na straně druhé koná sbírku, která je na podporu jeruzalémských bratří (Ř 15,25-28), kteří se Zákona nevzdali (Sk 21,17-26). V listu Římanům Pavel s Izraelem nedílně počítá (Ř 11) a jeho židovství potvrzují také řeči a epizody ve Skutcích apoštolů (22,1-5; 23,1-9).

Ježíšova i Pavlova doba je dobou diskusí či sporů mezi Židy a vše se děje v tomto kontextu, na něž se „radikálně nové perspektiva“ cele soustředí. Novozákonní biblistika tedy vrací diskusi do časů a koloritu prvního století, snaží se o striktně historickou výpověď s vazbou na judaismus, a mizí existenciální otázky R. Bultmanna, jeho žáků, „teologie kříže“, ale také důrazy Martina Luthera, které daly vzniknout celé interpretační tradici. Řečeno s nadsázkou, jedná se cele o „historického Pavla“, nikoliv o „Pavla víry“, což kopíruje situaci v ježíšovském bádání.

Nahlédneme-li na dílo současné teoložky **Pamely Eisenbaum**, kterou je možné zařadit jako typickou zástupkyni (spolu s Markem D. Nanosem, Paulou Fredriksen nebo Františkem Ábelem) k „radikálně nové perspektivě“,¹² prosadila se již zmiňovanou publikací *Paul Was Not a Christian (Pavel nebyl křesťan)* a apoštola Pavla řadí do prostředí judaismu, odkud nahlíží na jeho osobnost a spisy. Můžeme si všimnout, že zcela vylučuje Skutky apoštolů jako zdroj historických informací o Pavlovi. Všimá si řady odlišností mezi Pavlovými listy a Lukášovým dílem a snaží se vycházet i z odlišných záměrů obou pisatelů včetně dobového kontextu, který oba pisatele odděluje.¹³ Čeho si P. Eisenbaum zvláště všimá, je skutečnost, že Lukášovy Skutky apoštolů vznikly až na konci prvního století či počátku druhého, zatímco Pavel psal již v polovině prvního století a předpokládá, že je nepravděpodobné, že by Lukáš Pavla přímo znal.¹⁴ Zatímco Pavel psal své listy a byla to součást jeho misionářské strategie, ve Skutcích o tom není ani zmínka a Eisenbaum soudí, že Pavlův obraz jako autora listů nebyl pro Lukáše důležitý.¹⁵ Dále podotýká, že literární druh a účel Skutků jsou naprosto odlišné od Pavlových listů. Autor Skutků měl cíleně odlišný program než Pavel ve svých listech. Pavel ve svých listech

¹¹ NANOS. *The Mystery of Romans*, s. 13.

¹² Pojem „radikálně nová perspektiva“ prosazuje např. František Ábel a výstižně označuje prohloubení důrazů „nové perspektivy“.

¹³ EISENBAUM. *Paul Was Not a Christian*, s. 11-16.

¹⁴ EISENBAUM. *Paul Was Not a Christian*, s. 12.

¹⁵ EISENBAUM. *Paul Was Not a Christian*, s. 12.

biografická data poskytuje, ale Lukáš psát biografii nechtěl. Šlo mu o to, aby opatřil historický popis první generace Ježíšových následovníků po ukřižování. Pavel chtěl ale především předat své učení a rady následovníkům, jeho dopisy nahrazovaly jeho přítomnost a nabízely poučení či posílení v době, kdy mezi nimi nebyl.¹⁶ Laici čtou Skutky často jako „historiografii“, jenže moderní vnímání historiografie je zcela jiné, než jak psali starověcí pisatelé historiografie. Moderní čtenáři vnímají historiografii jako spolehlivou, tedy přesně popisující „co se doopravdy stalo“. Profesionální historikové zpracovávají primární prameny a z nich vzniká promyšlený historický narativ.¹⁷ Obdobným způsobem argumentuje náboženský historik **J. Albert Harrill**, jenž konstatuje skutečnost, že „primární prameny jen lehce přesahují padesát tištěných stran“ a „Pavlův životopisec se tedy musí pokorně držet zpátky a být si vědom toho, jak skromný archiv má pro rekonstrukci jeho života k dispozici“.¹⁸ Lukášovy Skutky apoštolů považuje Albert Harrill za pramen sekundární a konstatuje, že příběhy má „z druhé ruky“ – viz L 1,2 (... *jak nám je předali ti, kdo byli od počátku očitými svědky*). Autor Skutků je tedy „závislý na dřívějších písemných pramenech, které jsou momentálně v oběhu (L 1,1) a kriticky tyto prameny hodnotí (L 1,3)“.¹⁹ Čini tak s přesvědčením, že nekritické spoléhání se pouze na tyto zdroje by nevedlo k vyložení pravdy (L 1,4).²⁰ Albert Harrill tedy k pohledu na „historického Pavla“ volí jen Pavlovy listy.²¹ P. Eisenbaum upozorňuje na fakt, že lidé ve starověku měli jen omezené způsoby, jak zaznamenat moment určité události. Neměli telefony, záznamníky, fotoaparáty, kamery, kopírovací stroje nebo počítače. Proto antická svědectví oznamovala, co kdo řekl a činila tak obsáhlými řečmi vloženými do úst klíčovým postavám v klíčových momentech. Jak víme např. od Thúkydida, z jeho *Dějiny peloponéské války*, starověcí historikové skládali tyto řeči sami.²² Obdobně postupují i evangelisté, když prezentují řeči Ježíše a stejně tak autor Skutků apoštolů. Píší to, co by osobnost řekla za daných okolností a tím vytvářejí její typický obraz.²³ Díváme-li se na přístup P. Eisenbaum či J. Alberta Harrilla, bezesporu kráčejí ve stopách F. Overbecka, který píše o Lukášovi jako o tom, kdo smísil historii s fikcí, čímž se jako historik, který píše o události světového významu, dopustil značného excesu.²⁴ P. Eisenbaum prohlašuje, že nehodlá Skutky apoštolů nijak ponížít. Pavlovy řeči byly stvořeny pro Pavla autorem jménem Lukáš a Skutky apoštolů mohou být reprezentativní v určitých aspektech pohledu na Pavla a snad odrážejí i jeho charakter. Podle moderních standardů, které zastávají jak P. Eisenbaum, tak J. Albert Harrill, však představují ve

¹⁶ EISENBAUM. *Paul Was Not a Christian*, s. 12-13.

¹⁷ EISENBAUM. *Paul Was Not a Christian*, s. 13.

¹⁸ ALBERT HARRIL. *Pavel apoštol*, s. 45, 158.

¹⁹ ALBERT HARRIL. *Pavel apoštol*, s. 31.

²⁰ ALBERT HARRIL. *Pavel apoštol*, s. 31. Dále: „Je zde však námitka: je to, že autor Lukášova evangelia a Skutků použil dřívějších písemných pramenů, které 'důkladně prošel', zárukou historické spolehlivosti díla jako celku? Vůbec ne.“ Viz ALBERT HARRIL. *Pavel apoštol*, s. 31. Blíže k tématu a doplnění: LUKEŠ, Jiří. *Raně křesťanská rétorika. Vybrané apokryfní skutky a řeči ve světle rétorických analýz*. Praha/Český Těšín: CBS/SGS, 2009, s. 114-135.

²¹ „Krátko řečeno, stejně jako moderní vědci primárně nepoužívají Lukášovo evangelium jako pramen pro rekonstrukci historického Ježíše (to by bylo chybnou metodologií), stěží mohou primárně použít Skutky apoštolů jako pramen pro historickou rekonstrukci postavy Pavlovy. Jak kniha Skutků, tak v Novém zákoně Pavlovi připisované pseudonymní listy jsou pro události, které popisují, podružné a jako prameny vykazují vážné obtíže.“ ALBERT HARRIL. *Pavel apoštol*, s. 33.

²² EISENBAUM. *Paul Was Not a Christian*, s. 14. Blíže k tématu LUKEŠ. *Raně křesťanská rétorika*, s. 254-298.

²³ Eisenbaum k tomu píše: „We cannot expect, for example, that Paul's speeches in Acts contain Paul's exact words.“ In: EISENBAUM. *Paul Was Not a Christian*, s. 15. Tím potvrzuje obecně kritické stanovisko bádání, které potvrzuje i rétorická teorie, která takovým řečem říká *prosopopoiia* (bližší definice viz LUKEŠ. *Raně křesťanská rétorika*, s. 193-194.).

²⁴ OVERBECK, Franz. *Christentum und Kultur*. Basel: C. A. Bernoulli; 1919. Repr. 1963, s. 78. Také LUKEŠ. *Raně křesťanská rétorika*, s. 131.

srovnání s Pavlovými listy pramen „horší kvality“.²⁵ Z těchto důvodů upřednostňuje P. Eisenbaum Pavlovo vlastní sebeporozumění a jeho vlastní veřejný obraz, budovaný v jeho dochovaných listech, což je obraz úspěšné životní dráhy apoštola pohanů.²⁶ V tomto směru Pavlovy listy převyšují prameny jako jsou Skutky apoštolů.²⁷ Je však otázkou, zda je v tomto bodě možné brát tato poměrně argumentačně vypjatá hodnocení P. Eisenbaum vážně, neboť právě Skutky apoštolů zmiňují Pavlovu orientaci na pohany opakovaně (Sk 13,43.46; 15,23.25.36) a Pavel je do významných pohanských enkláv „zasazen“ (např. Sk 17,16-34; 20,21) a slaví v nich misijní úspěchy (Sk 19,10-12). Lukáš má eminentní zájem prezentovat apoštola Pavla jako toho, kdo přes nesnáze všeho typu přináší evangelium pohanům napříč Římskou říší a je tímto v souladu s Pavlem listů. V hodnocení autenticity Pavlových listů se drží P. Eisenbaum i J. Albert Harrill uznávaných standardů a listy Efezským, Koloským, 2. list Tesalonickým, jakož i listy 1. a 2. Timoteovi či list Titovi za autentické nepovažují. Albert Harrill však jde ještě dál a za „neúplné“ a „zmatené“ považuje i Pavlovy autentické listy, neboť neznáme jejich přesný kontext a zřejmě byly, dle něj, upravovány či slučovány.²⁸

Jak tedy vyplývá z postojů dnes populárních badatelů, v rámci moderního bádání existuje velmi silná skupina biblistů, kteří Skutky apoštolů k rekonstrukci Pavlova života neužívají a vnímají je jako pramen sekundární, jehož fakticitu či přesnost informací nelze ověřit. Skutky se tak stávají „první interpretací“ apoštola Pavla, která má roli a hodnotu spíše paradigmatickou než historickou. Současný stav kritického bádání, v němž vítězí rozdílnost Pavlova portrétu výstižně shrnuje J. Becker, když říká „... historie bádání učinila naprosto zřejmým, že pokus harmonizovat historického Pavla s Pavlem Lukáše-Skutků došel k radikálnímu konci“.²⁹ Zajímavé je, že Skutky apoštolů z historického bádání eliminují nejen zastánci Pavla jako Žida, který se nikdy nevzdal aspektů svého židovství (P. Eisenbaum), což je poměrně logické, neboť Lukáš Pavlův judaismus univerzalizuje a Pavlovy střety se Židy, kteří odmítají Krista, jsou časté, ale činí tak i zastánci apoštola Pavla, jehož rámcem je Římská říše, jejíž zákony Pavla chrání, jíž je řádným občanem, jejíž kultura je mu blízká a jejichž kategorií autority hojně využívá ve svých listech (J. Albert Harrill).³⁰ Albert Harrill hodnotu Skutků apoštolů a jejich cíl přibližuje následovně:

„Tyto dramatické Pavlovy řeči fungují apologeticky, s cílem bránit nevinnost křesťanství před židovským i římským zákonem (a jejich reprezentujícími autoritami). Apologetika Lukášova evangelia a Skutků apoštolů má mnoho záměrů, ale jejich nejpravděpodobnějším cílem bylo zřejmě ujistit členy Lukášovy komunity o legitimitě křesťanství v Římském impériu. Krátce řečeno, autor Skutků zdůraznil Pavla jako Římana ve stejném legálním i politickém smyslu tak, jak by jej uznali i římsí úředníci jako toho, kdo zasluhuje jejich úctu a ochranu.“³¹

Takovýto obraz Pavla už chápe Albert Harrill jako Lukášův a vidí zde snahu prezentovat „církevní vůdce jakožto vzory občanů impéria“. Pavlův příběh v knize Skutků pak hodnotí jako „fikci, která má

²⁵ EISENBAUM. *Paul Was Not a Christian*, s. 15. Kromě přímých úvah o nespolehlivosti Skutků apoštolů ve věci Pavlova života poukazuje J. Albert Harrill také na nespolehlivost cestovních itinerářů misijních cest. „Jak ale uvidíme, historická spolehlivost těchto velkých legendárních cest je diskutabilní.“ ALBERT HARRILL. *Pavel apoštol*, s. 83.

²⁶ EISENBAUM. *Paul Was Not a Christian*, s. 15.

²⁷ EISENBAUM. *Paul Was Not a Christian*, s. 15.

²⁸ EISENBAUM. *Paul Was Not a Christian*, s. 16-22. ALBERT HARRILL. *Pavel apoštol*, s. 33-46, zvl. 33.

²⁹ BECKER, Jürgen Ch. Luke's Paul as the Legacy of Paul. In: LOVERING, Eugene H. (ed.). *SBLSP 32*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 1993, s. 511-519, cit. 511.

³⁰ ALBERT HARRILL. *Pavel apoštol*, s. 128, 158-163.

³¹ ALBERT HARRILL. *Pavel apoštol*, s. 163.

bránit legitimitu rané církve, v tomto případě zosobňovanou Pavlem“.³² Albert Harrill nenabízí nové objevy, důrazy teologie Lukášových skutků nejsou novinkou, ale důsledná interpretace z pozic loajality apoštola Pavla k Římské říši, a to na základě studia Pavlových epištol i „sekundárních“ Skutků apoštolů, vede k poněkud jednostrannému pohledu. Římské impérium Pavla na jedné straně důsledně chrání, na straně druhé ho však důsledně vězní a poměry v Římě po Klaudiově ediktu (r. 49) Pavla zřejmě vedou k tomu, aby zjemnil v listu Římanům (Ř 12,14) Ježíšovy výroky o „milování nepřátel“ (Mt 5,44; L 6,27) na „pouhé“ dobrořečení.³³ Označit veřejně císaře a jeho úředníky za nepřátele by bylo pošetilé. Obdobně jednostranně působí i závěry P. Eisenbaum, jejíž odmítání Skutků apoštolů jako historického pramene ji vede k eliminaci témat, jež zohledňuje Albert Harrill. Albert Harrill je navíc v rozporu s tím, co vybádali J. D. Crossan a M. J. Borg, pro něž je jak v případě Ježíše, tak Pavla Římská říše opozitem ke království Božímu a apoštol Pavel je s ní ve vážném napětí.³⁴

Moderní bádání, jak je patrné na zde vybraném „vzorku“ osobností, modeluje apoštola Pavla prakticky výhradně na základě jeho epištol, a přesto se jeho finální obraz zásadně rozchází. Svými stanovisky se badatelé dneška bezesporu doplňují, avšak tvoří spíše jakousi mozaiku než společný tón. Svůj podíl na tom má nejen charakter Pavlových listů, ale i „předporozumění“ autorů utvářené mnohými faktory, což vede k odlišnému vyhodnocení kontextů, odlišné prioritě faktů, a to právě na základě osobní inklinace a badatelských preferencí. Pavlovské bádání je tak stejně pestré a protichůdné jako ježíšovské bádání třetí badatelské vlny („third quest“). Neochota přiznat přiměřenou autenticitu a historickou hodnotu tradici, z níž pro své dílo čerpal Lukáš, a to za účelem zachování důsledně historických informací, je bezesporu určitou ztrátou a je to do jisté míry i komické, neboť Pavlovy portréty, které moderní bádání nabízí, nejsou věrnější ani přesvědčivější, než je portrét Lukášův. Lukáš je na svou dobu pisatel mimořádně vzdělaný a jako historik je velmi kvalitní, byť jeho dílo z hlediska moderní narativní kritiky opravdu spadá do žánru „fikce“. Ve své době však mohlo být čteno i jako „rétorická historiografie ciceronského typu“,³⁵ která měla nejen svědčit, ale i bavit a vzdělané čtenáře neurážela, neboť Skutky apoštolů odpovídají literárním a rétorickým konvencím helénistických historiografií.³⁶ Moderní, striktně metodologicky doložené obrazy Pavla jsou zajisté přitažlivé a mají svou váhu i teologickou a hermeneutickou hodnotu, avšak je otázkou, zda jsou blíže samotné skutečnosti. Bezesporu je možné konstatovat, že žijeme ve světě interpretací a „pravdu“ či nabízenou „skutečnost“ (popřípadě výsledky bádání) definujeme hermeneuticky a metodologicky. Ač zaznamenáváme při komparacích Pavlových listů a Skutků apoštolů rozdíly v pneumatologii, eklesiologii, eschatologii, společenském postavení Pavla, jeho vnímání vlastní osoby či v jeho uzdravovatelských aktivitách, neznamená to nutně, že je Pavel Skutků a Pavel epištol někým jiným. Vše nasvědčuje tomu, že osobnost apoštola je velmi mnohostranná a vybízí k interpretaci a domýšlení v četných ohledech. Pokud by navíc autor Skutků usiloval toliko o „přepsání“ informací

³² ALBERT HARRILL. *Pavel apoštol*, s. 163.

³³ Blíže LUKEŠ, Jiří. Leviticus 19,18 v recepci Nového zákona – text, který žije novým životem. O intertextualitě v prostředí biblických textů. In: BENEŠ, Jiří (ed.). *Otevřené dveře. Leviticus 19*. Praha/Chomutov: HTF UK/L. Marek, 2012, s. 160-211, zvl. 188-189.

³⁴ CROSSAN, John D.; BORG, Marcus J. *The First Paul*. New York: HarperCollins, 2009. Albert Harrill se ve své práci vymezuje také proti pojetí apoštola Pavla, jež prezentovali např. J. D. Crossan a M. J. Borg, ač je přímo nejmenuje. Tito badatelé vidí Ježíše Nazaretského i apoštola Pavla v opozici proti Římskému impériu (viz *The First Paul*). Nepřímá narážka ALBERT HARRILL. *Pavel apoštol*, s. 126-127.

³⁵ YAMADA, Koto. A Rhetorical History: The Literara Genre of the Acts of the Apostles. In: PORTER, S. E., OLBRICHT, T. H. (eds.). *Rhetoric, Scripture and Theology. Essays from the 1994 Pretoria Conference*. JSNTSS 131. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996, s. 230-250.

³⁶ LUKEŠ. *Raně křesťanská rétorika*, s. 129.

z dostupných Pavlových listů, pravděpodobně by nevzniklo dílo takové literární kvality, jakými Skutky apoštolů jsou a nevznikla by „rétorická historiografie ciceronského typu“, která podněcuje fantazii čtenáře, vtahuje ho do děje, vede k pochopení Pavlovy životní cesty, jakož i uznání toho, jak těžce se křesťanství prodíralo k životu v politických, sociálních a náboženských poměrech v oblasti Středoziemního moře a v době Římské říše. Lukášovy Skutky apoštolů nemají za cíl předkládat jen historii a ponaučení, ony chtějí čtenáře rovněž bavit, nutí ho stranit hrdinům (zvláště Pavlovi), zaujímat stanoviska, vnímat kontexty tehdejší světové literatury, které vzdělaný čtenář znal a narážky na ně doceňoval. Lukáš hodlal jako autor vzbudit svým ztvárněním emoce, navodit symptie i antipatie a apoštola Pavla nenechat zapadnout či žít jen jako autora listů bez životního příběhu a tváře. Lukáš nezamýšlel vytvořit spis, který bude nabádat k maximální střízlivosti a bude upozorňovat na Pavlovy lidské slabiny či neúspěchy. Hodlá prezentovat hodnotu křesťanství pro svou dobu a poskytnout křesťanům narativ o vlastní historii. Je docela možné, že Lukášovi současníci, zvyklí na antické romány, novely a romance, satiry, komedie, dramata, tragédie, mýty či mysterijní příběhy a legendy, vnímali jeho spis jako jednoznačně historiografický a zábavný prvek uměli docenit i dobře odfiltrovat od reality. Skutky apoštolů dokládají, že první křesťané vyžadovali v literární oblasti kreativitu, při četbě a poslechu zaměstnávali fantazii, a ve svých řadách měli vzdělané osobnosti s invencí i talentem, které dokázaly zaznamenat i adaptovat strhující příběhy, jež přitahovaly vzdělance a nepohoršovaly při bohoslužebných čteních.

Svou roli ale sehrává také fakt, že „charakter lidové paměti je nehistorický a kolektivní paměť je schopna uchovat historické události a osobnosti jen v tom případě, že se změní v archetypy, tj. když anuluje všechny jejich 'osobní' a 'historické' zvláštnosti“. Obraz apoštola Pavla se tak může v dalších generacích a rozmanitých komunitách (závislých na tradici a ústním předáváníí) měnit, přizpůsobovat se určitým vzorům (např. heroů či asketů), které mají vlatnosti ceněné komunitou, což dokazují např. apokryfní Skutky Pavla a Skutky Pavla a Thekly z konce druhého století. „Fixace“ osobnosti a obrazu apoštola Pavla (snad z konce 80. let prvního století) ve Skutcích apoštolů, navíc se zohledněním dostupných dobových pramenů (L 1,3), psaná z perspektivy (řeckého) historika jako „rétorická historiografie“, v níž je možné mimo jiné bavit čtenáře, má bezesporu svou nezastupitelnou hodnotu a její prosazení se do kánonu není náhodné. I přes propagační charakter Skutků apoštolů podává Lukáš obraz apoštola, který v mnohém navazuje na Pavlovy listy a prosazuje se postupně v liturgickém užití rané církve. Stylizace Pavla do určitého archetypu „křesťanského hrdiny“ nemusí být pro Lukášova čtenáře nepřijatelná a nemusí ani nutně rušit dobový obraz Kristova apoštola (také archetypu), který se těšil u většiny křesťanů z pohanů značné autoritě.

Vybraná literatura k „nové perspektivě“, jejím předchůdcům a k judaismu:

ABELSON, J. *Jewish Mysticism*. (orig. 1913, repr. 1969, 2001) London: G. Bell and Sons.

ALBERT HARRIL, J. (2015). *Pavel apoštol. Jeho život a odkaz v kontextu Římské říše*. Praha: Mladá fronta.

ANDERSON, R. D. (1999). *Ancient Rhetorical Theory and Paul*. Leuven: Peeters.

ANDERSON SCOTT, C. A. (1961). *Christianity according to St Paul*. Cambridge: Cambridge University Press.

AUNE, D. E. (2003). *The Westminster Dictionary of New Testament and Early Christian Literature and Rhetoric*. London: Westminster John Knox Press.

BAILEY, Kenneth E. (2011). *Paul Through Mediterranean Eyes: Cultural Studies in 1 Corinthians*. London: SPCK.

- BAUER, K. L. (1774; 1782) *Logica Paulina*. Halle/Magdeburg; *Rhetoricae Paullinae*. 2 vols., Halle.
- BAUR, Ferdinand Ch. (I. 1873, II. 1876, repr. komplet 2003). *Paul, the Apostle of Jesus Christ. His life and work, his epistles, and his doctrine. A contribution to a critical history of primitive Christianity*. Peabody: Hendrickson Publishers. Originally published - London: William and Norgate.
- BAUR, Ferdinand C. (1831). Die Christuspartei in der korinthischen Gemeinde, der Gegensatz des petrinischen und paulinischen Christentums in der alten Kirche, der Apostel Petrus in Rom. In: *Tübinger Zeitschrift für Theologie* 4 (1831), s. 61-206. Repr. In: KÄSEMANN, Ernst (ed.). *Historisch-kritische Untersuchungen zum Neuen Testament*. Stuttgart: Frommann, 1963, s. 1-146.
- BECKER, Jürgen Ch. (1993). Luke's Paul as the Legacy of Paul. In: LOVERING, Eugene H. (ed.). *SBLSP* 32. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- BOCCACCINI, Gabriele. (1991). *Middle Judaism. Jewish Thought, 300 B.C.E. to 200 C. E.* Philadelphia: Fortress Press.
- BOYARIN, Daniel. (1994). *A radical Jew: Paul and the Politics of Identity*. Berkeley: University of California Press.
- BOX, George H. (1912). *The Ezra-Apocalypse*. London: Haymarket.
- BREYTENBACH, Cilliers (ed.). (2016). *Paul's Greco-Roman Context*. Leuven: Peeters.
- BRUCE, Frederick Fyvie. (1975). Is The Paul of Acts the Real Paul? (A lecture delivered in the John Rylands University Library on Wednesday, the 22nd of October 1975. In: www.biblicalstudies.org.uk/pdf/bjrl/real-paul-bruce.pdf (s. 282-305).
- BULTMANN, Rudolf. (1910.) *Der Stil der paulinischen Predigt und die kynisch-stoische Diatribe*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- BULTMANN, Rudolf. (1912). Das religiöse Moment in der ethischen Unterweisung des Epiktet und das Neue Testament. In: *ZNW* 13/3, s. 177-191.
- BULTMANN, Rudolf. (1929, 1933, 1966). Die Bedeutung des geschichtlichen Jesus für die Theologie des Paulus. In: *Theologische Blätter* 8, s. 137-151; repr. *Glauben und Verstehen: Gesammelte Aufsätze*, Bd. I, Tübingen, 1933 (6th ed. 1966), s. 188-213.
- BULTMANN, Rudolf. (1969). The Significance of the Historical Jesus for the Theology of Paul. In: *Faith and Understanding I*. New York: Harper & Row, s. 220-246.
- BULTMANN, Rudolf. (1984). *Theologie des Neuen Testaments*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- CADBURY, Henry J. (1927, 1968). *The Making of Luke-Acts*. London: SPCK.
- CADBURY, Henry Joel. (1955). *The Book of Acts in History*. London: A. & C. Black.
- CLASSEN, C. J. (2002). *Rhetorical Criticism of the New Testament*. Leiden: Brill.
- COHEN, A. (1932). *Everyman's Talmud*. London.
- CONZELMANN, Hans. (1963). *Die Apostelgeschichte. Handbuch zum Neuen Testament. Erklärt von Hans Conzelmann*. Tübingen: J. C. B. Mohr.
- CROSSAN, John D.; BORG, Marcus J. (2009). *The First Paul*. New York: HarperCollins.
- DAVIES, W. D. (1965). *Paul and Rabbinic Judaism*. London: SPCK.
- DIBELIUS, Martin. (1956). *Aufsätze zur Apostelgeschichte*. (GREEVEN, Heinrich, Hrsg.). Berlin: Evangelische Verlagsanstalt. (Citovanější vydání: Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1951). Soubor autorových článků z let 1923-1949, s. 120-162, 175-180.
- DIBELIUS, Martin. (1956). *Studies in the Acts of the Apostles*. New York: Charles Scribner's Sons.
- DODD, Charles H. (1933). The Mind of Paul. In: *Ryl. Bull.* Vols. xvii, no. I. Manchester.
- DORMEYER, D. (2004). The Hellenistic Letter-Formula and the Pauline Letter-Scheme. In: PORTER, S. E. *The Pauline Canon*. Vol. I. Leiden: Brill.

DUNCAN, T. S. (1926). *The Styl and Language of Saint Paul in his First Letter to the Corinthians* (1926) - článek je zmiňován R. D. Andersonem (*Ancient Rhetorical Theory and Paul*, s. 20-21).

DUNN, James D. G. (2008). *The New Perspective on Paul*. Revised edition. Grand Rapids: Eerdmans.

DUNN, J. D. G. (1988). *Romans 1-8*. Word Biblical Commentary 38A.; *Romans 9-16*. Word Biblical Commentary 38B. Dallas: Word Books.

EDERSHEIM, A. (1901). *The Life and Times of Jesus the Messiah*. Vol. I, II. London.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Inovace předmětu *Teologie Nového zákona*

Zvýšení kvality vzdělávání na UK a jeho relevance pro potřeby trhu práce

CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002362